

OMAGIU LUI STELIAN DUMISTRĂCEL: JURNALUL DE ANCHETĂ DIALECTALĂ CA PARATEXT¹

LUMINIȚA BOTOȘINEANU*, ANA-MARIA MINUȚ**

1. Momentul zero, paratextul literar

De la studiul fundamental din 1987 al lui Gérard Genette (*Seuils*) și până în prezent, importanța fenomenologiei paratextuale a fost convingător demonstrată, din multiple perspective: hermeneutică, stilistică, semiotică, pragmatică. Studiile consacrate paratextului privilegiază constant arta literară, fără a ignora, însă, total, alte forme ale manifestării artistice precum muzica și pictura².

Recunoscându-i implicarea decisivă în condiția estetică a operei literare, lucrările de specialitate pun accentul pe rolul paratextului în configurarea relației autor – cititor și în orientarea receptării. Indiferent de direcția din care este analizată relația text (literar) – paratext (literar), aceeași observație s-a desprins cu evidență: plasând în centrul atenției textul, s-a observat că „fiecare lume ficțională reclamă funcții specifice pentru propria aură paratextuală”, că „ficțiunea își păstrează modul de articulare internă și prin faptul că elementele de paratext o proiectează dincolo de ea însăși” (Stancu 2006: 42, 184); privind relația din cealaltă direcție, s-a afirmat frecvent că paratextul literar („autentică” și) „susține” caracterul ficțional al textului, „continuă” universul ficțiunii, participă la instituirea unei poetici particulare, atribuind trăsături specifice lumii imaginate (Stancu 2006: 61, 253).

---

¹ Acest text reia, într-o formă revăzută și adăugită, articolul cu titlul *Un altfel de paratext: jurnalul de anchetă dialectală*, de Ana-Maria Minuț și Luminița Botoșineanu, publicat în „Studii și cercetări științifice”, Seria Filologie, nr. 28/2012, p. 73–84.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, România (lumi.botosineanu@gmail.com).

** Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România (a_minut@hotmail.com).

² Extinderea perspectivei a dus inclusiv la o reconsiderare a termenului de *paratext*, care în cazul altor arte ar putea fi considerat impropriu din moment ce face referire și la elemente care nu sunt neapărat de ordin textual (scriptural) – a se vedea Stancu 2006: 255.

2. De la paratext la epitext

În condițiile în care analiza paratextului vizează, curent, elemente „obligatorii”, precum pagina de titlu, coperta și supracoperta, numele autorului, subtilurile, mottoul, dedicația, prefața și postfața, eventual chiar interviurile acordate de autor (încadrate de Genette 1987 fie la paratextul editorial, exterior, fie la cel intern, constituit din elemente subordonate instanței auctoriale), atragerea în sfera procedurilor paratextuale a unui jurnal de anchetă dialectală ar putea părea hazardată. Fără a intra în detaliile concepției lui G. Genette, reamintim trei aspecte care constituie tot atâtea argumente relevante în abordarea pe care o propunem. Un prim aspect se referă la faptul că, în opinia lui Genette, paratextul „conferă textului un cadru (variabil) și uneori un comentariu, oficial sau oficios, de care cititorul cel mai purist și cel mai puțin influențat de erudiția externă nu poate să dispună oricând atât de ușor pe cât ar vrea sau pe cât o pretinde”. În al doilea rând, specificul paratextului este dat, conform lui Genette, de trei trăsături considerate esențiale: eterogenitatea practicilor lingvistice și discursive, comanda asupra lecturii și asemănarea de statut cu textul propriu-zis (Genette 1982: 9). În fine, al treilea aspect și cel mai important în discuția de față se referă la distincția operată de Genette, după un criteriu „spațial” (mai exact, al situării în spațiul operei) între *peritext*, aflat în același volum cu textul (titluri, mottouri, prefețe, intertitluri, note etc., adică principalele elemente considerate propriu-zis paratext) și *epitext*, definit ca „orice element paratextual care nu este materialmente anexat textului în același volum” (Genette 1987: 316). Epitextul este reprezentat, așadar, de scrierile „exterioare” textului, dar complementare acestuia din punct de vedere funcțional; interviurile, convorbirile, dezbaterile constituie *epitextul public*, în timp ce scrisorile, confidențele orale și jurnalele se încadrează în așa-numitul *epitext privat* (*ibidem*: 317).

3. Jurnalul de anchetă ca paratext

Abordarea unui jurnal de anchetă dialectală ca paratext (mai exact, în terminologia lui Genette 1987, ca epitext) al unui atlas lingvistic devine, prin prisma acestor clarificări, justificată. În plus, ideea că elementele paratextuale sunt „indiciale pentru statutul de act de comunicare al unui text, indiferent de caracteristicile sale funcționale, tematice sau compoziționale” (Cvasnîi Cătănescu 2010: 45) se potrivește extrem de exact unui jurnal de anchetă, știut fiind că investigația dialectală este ea însăși, mai presus de orice, o „formă de comunicare”; s-a subliniat adesea că valoarea unei astfel de investigații depinde în mod esențial de capacitatea obiectivă și subiectivă a participanților implicați de a apropia cât mai mult ancheta dialectală de o formă de comunicare propriu-zisă (cf. Dumistrăcel, *Introducere*, în Dumistrăcel *et al.* 1997: 32). Apoi, ca punere în scenă a unui chestionar, ancheta poate fi socotită ea însăși un paratext al acestuia, formele peritextuale de diverse tipuri (indicații,

clarificări, completări, reformulări) transformându-se, în paginile jurnalului, în epitext. Prin urmare, având în vedere repertoriul variat al formelor paratextuale specifice jurnalului de anchetă, evaluarea impactului acestora asupra textului propriu-zis, cu care paratextul nu intră într-o relație de tip concurențial, ci într-o evidentă complementaritate, se impune ca firească.

Jurnalul de anchetă pe care-l avem în vedere este inclus în volumul *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*; calificat, cu ponderație, în *Cuvânt-înainte*, drept „complement documentar”, jurnalul le facilitează cititorilor (inclusiv lingviștilor din afara cercului restrâns al dialectologilor) înțelegerea procesului de comunicare și a modelului de interacțiune pe care le implică ancheta dialectală. Jurnalul are, din acest motiv, nu doar un rol descriptiv, ci și unul funcțional, fiind o modalitate de acces la conținutul propriu-zis al anchetelor dialectale efectuate pentru *NALR. Moldova și Bucovina*: confruntând constant problemele teoretice cu realitatea „obiectului” supus cercetării, jurnalul devine spațiul unor dezbateri lingvistice și metodologice sui-generis și al unor reflecții metatextuale, dar și ideologice, chiar autobiografice, care conferă o doză suplimentară de autenticitate și motivează reacții, interpretări, atitudini.

Ideea nu este nouă: „Am considerat utilă publicarea acestui complement documentar ținând seama de aprecierea pe care a făcut-o un maestru al domeniului, Sever Pop, cu privire la preocuparea dialectologului francez Antonin Duraffour de a transmite experiența practică dobândită în urma unei asemenea activități: «Duraffour a pleinement raison lorsqu'il affirme que ces confidences, non seulement s'excusent, mais encore s'imposent»” (Dumistrăcel *et al.* 1997: 9), iar anchetatorii *Atlasului lingvistic român*, Sever Pop și Emil Petrovici, s-au conformat acestui imperativ, consemnând, la rândul lor, circumstanțele anchetei, precum și reacțiile și comentariile subiecților (cf. Dumistrăcel 2007).

3.1. De ce paratext? Pentru că în toate studiile care i-au fost consacrate, paratextul este considerat un spațiu discursiv având ca trăsătură specifică deschiderea (Stancu 2006: 253), iar jurnalul dialectal este, în chip evident, o „poartă”, mai exact, una care permite accesul la specificul și convențiile anchetei. De ce *un altfel de paratext*? Pentru că, dacă paratextul literar este un spațiu al tranzacției/ medierii între ficțiune și realitate, în cazul jurnalului de anchetă, lucrurile stau diferit. Jurnalul însuși, ca text, este unul „referențial”, trimite la o realitate a cărei imagine fidelă o redă: nu e un text de ficțiune și nici nu se raportează la un text de ficțiune. În plus, și în cazul jurnalului de anchetă se verifică faptul că elementele paratextuale sunt implicate în „pactul de lectură” dintre autor și cititor, numai că în acest caz „pactul de lectură” conține trei „clauze”³: una de natură strict științifică, care asigură corectitudinea informațiilor de specialitate transmise; una referențială, care garantează sinceritatea „mesajului” și, în sfârșit, una de natură autobiografică subiacentă, care, legitimând emițătorul, garantează autenticitatea mesajului acestuia și îi consolidează veridicitatea.

³ A se vedea, pentru paratextul literar, Mollaret 1993: 165.

De asemenea, în timp ce prefețele și postfețele (ca peritext literar) sau interviurile și convorbirile (ca epitext literar) sunt adesea false/nesincere, ambigue, ludice, programatice ori publicitare, jurnalul de anchetă pune „la dispoziția cititorului interesat de cunoașterea înfățișării *reale* [subl.n.] a lucrurilor observații din jurnalul de anchetă al unui cercetător de teren, cuprinzând, de fapt, paralel cu însemnările inițiale, rezultatul confruntărilor în cadrul unei echipe de lucru” (Dumistrăcel *et al.* 1997: 9); astfel, jurnalul le permite receptorilor să înțeleagă „funcționarea” anchetei dialectale, fiind, totodată, un spațiu în care se pot face cunoscute o serie de decizii luate de anchetatori sau date amănunțite cu privire la informatori sau la alte „instanțe” implicate în anchetă.

În partea secundă a jurnalului de anchetă (după *Cadrul general al anchetei*), respectiv *Relațiile cu subiecții și caracterizarea acestora*, „care semnalează, în formularea primei receptări, o problematică de studiu privind mecanismul și rezultatele generale ale investigației (perceperea «diferențelor» fonetice și reacția la acestea, la aspectele morfologice și lexicale – semantică, sinonimie, frazeologie)”, autorul precizează că a adăugat „și numeroase note din caietele în care am înregistrat răspunsurile la întrebările din *Chestionar*, pe baza cărora am redactat, în 1976–1977, «caracterizări» mai cuprinzătoare ale subiecților, după modelul Jaberg-Jud, proiectate inițial pentru volumul introductiv la NALR–Mold. Bucov., *Date despre localități și informatori* (tipărit în 1987), unde, însă, pentru o «echilibrare» [...] a părților ansamblului, am publicat variante abreviate” (*Jurnal*: 257). Dar, avertizează el în continuare, „tabloul general al prezentării anchetei și al caracterizării subiecților poate fi realizat numai prin lectura informațiilor din volumul *Date...*, paralel cu observațiile de față” (*ibidem*), afirmație în care identificăm o caracteristică esențială a paratextului: raportul de interdependență cu textul propriu-zis.

3.2. Pornind de la „schema” cunoscută, constând în consemnarea (relatarea în scris) evenimentelor în succesiunea lor, jurnalul face posibilă instituirea unei variante „în acțiune” (în sincronie) a anchetei dialectale, actualizând practic ancheta și, în același timp, completând-o, detaliind-o.

Astfel, privilegiind succesiunea cronologică, autorul își structurează însemnările în funcție de prima vizită (având în vedere faptul că majoritatea localităților au fost investigate în mai multe rânduri), urmând ca notele ulterioare, de diferite tipuri (rememorări, scrisori) asupra unui punct de anchetă să fie grupate după același criteriu; în ce privește comentariile din momentul primei redactări (1993–1994), acestea au fost marcate prin prezentarea textului între paranteze (cf. *Jurnal*: 257).

3.3. Corelarea secvențelor textuale este realizată de cititor în conformitate cu anumite exigențe de ordin semantic, iar lectura este dirijată de nucleeele semantice indicate chiar în subtitlurile celor două părți: contactul cu localnicii, condițiile desfășurării investigațiilor, relațiile cu subiecții și caracterizarea acestora din punctul de vedere al personalității și al prestației. Aspectul sintactic al textului

aduce în atenție „distribuția textuală”, care permite operarea unor distincții între secvențele propriu-zise care „construiesc” jurnalul și secvențele reprezentând diverse forme de deschidere paratextuală (paratext cu propriile elemente de paratext!).

4. Aplicație

4.1. Despre gramaticalizare și logicizare

Ca negociere între un emițător și un receptor, cu schimbarea rolurilor acestora după modelul general al comunicării (deși într-o manieră disproporționată la extrem), ancheta dialectală nu este o simplă prelevare mecanică de material, ci o formă de comunicare pusă în act prin valorificarea uneia dintre funcțiile secundare și derivate ale limbajului: subiecților atribuindu-li-se „posibilitatea și capacitatea de a «înțelege», se realizează forma numită de Eugen Coșeriu «a comunica ceva despre ceva» [...] după o «convenție»” (Dumistrăcel *et al.* 1997: 31). Dacă, în cazul limbajelor tehnice, profesionale, faptele de limbă, „provocate”, iar nu „recoltate” din comunicarea uzuală, ilustrează competența idiomatică a subiecților, alta este situația în cazul în care obiectul chestionării îl constituie faptele morfologice, când ancheta înregistrează reflexe ale competenței expresive. Pus în situația de „a comenta felul cum vorbește” (în virtutea principiului formulat de Coșeriu, conform căruia „opiniile vorbitorilor asupra limbajului aparțin și ele obiectului «limbajului» și nu pot să nu fie luate în seamă” – apud *ibidem*: 32), informatorul „este constrâns spre *epistemologie*” (*ibidem*: 31).

Întrucât, parafrazându-l pe Wittgenstein, „limitele lumii impun limitele limbii”, *Jurnalul* consemnează interesante cazuri de blocaj produse în cursul anchetei atunci când informatorii sunt puși în situația de a opera generalizări și abstractizări pentru a ajunge la forme gramaticale nesusținute de logica exterioară limbii, în fapt de exemplele prelevate de vorbitor din sfera familiarului. Astfel, flexiunea nominală ridică probleme în cazul substantivelor care, deși prezintă un tablou flexionar complet, au ca referent fie un obiect unic (situație în care subiectul poate refuza forma de plural): [pentru *cășărie*:] „nu există mai multe *cășării* la o stână!” (638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați, p. 314); [pentru pl. de la *comarnic*:] „fiecare stână cu *comarnicul* ei” (634. Vârlezi, jud. Galați, p. 321); [pentru *oaie stearpă*:] inf. refuză să dea pl., considerat „nesemnificativ, întrucât «cele MAI MULTE au miei»” (638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați, p. 313); „de la «vamă», pl. este «mai multe kilograme» – «nu poți da mai multe *vân*’»” (628. Epureni, jud. Vaslui, p. 358). Într-o variantă extremă, deruta subiecților în fața aspectelor morfologice ale anchetei se manifestă chiar în ce privește paradigma substantivelor concrete din universul familiar imediat, care nu ridică astfel de probleme: „Am fost pur și simplu uluiți de incapacitatea lui [a IS] de a formula pl. substantivelor. De ex., îi arătam cele două uși, de la camera la care

lucram și pe cea de la sală, cerându-i pl. de la *ușă*; degeaba, rămânea la enunțul «ușa de la casă și ușa cealaltă» etc. etc.” (643. Cudalbi, jud. Galați, p. 285).

În cazul substantivelor care au ca referent obiecte formate în mod logic din mai multe elemente (substantive desemnând obiecte-perechi sau substantive colective), subiectul poate refuza singularul: „chiar dacă acceptă să formuleze [sg.] pentru obiecte care la războiul de țesut sunt perechi, [IS] precizează mereu: «două punem, unul la vătale, unul la ițe» (pentru *bețe*, *băț*); «sunt două: cu unul nu poți țese» (*brațe*; *braț* / la vătale)” (637. Frumușița, jud. Galați, p. 312–313); „sg. de la «cruci» la vârteniță este formulat de circumstanță, pentru că, de fapt, «sunt două: așa se formează»” (628. Epureni, jud. Vaslui, p. 358).

Logicizarea prin ancorarea în familiar este, se pare, invers proporțională cu gradul de înțelegere a „sistematicii” anchetei de către informator, tentat uneori să explice și să **își** explice plurale precum *miei* („justificat prin «și doi chiar» [poate să fete o oaie]”, 637. Frumușița, jud. Galați, p. 312), *gălbenușuri* („sunt și ouă cu două ~”, 650. Liești, jud. Galați, p. 324), *curcubăie* („ies și câte două ~”, *ibidem*); *fețe* („două *fețe*, mai mulți oameni”, 627. Fălciu, jud. Vaslui, p. 305) și până și un informator excelent precum IP din 646. Belcești, Ivești, jud. Vaslui (p. 318) găsește necesar să justifice, ca o excepție, pl. *luceferi* („este și dinspre ziuă”).

Gândirea marcat concretă, care operează mai curând cu elemente particulare și respinge de regulă termenul generic, îi conduce pe subiecți la forjarea unor perechi opoziționale *sui-generis* pentru categoria de număr, unele dintre ele aflate într-o relație de tip metonimic: „de la pl. *fructe*, sg. este... «un măr»” (649. Matca, jud. Galați, p. 323); „Față de colectivul «zarzavaturi», sg. ar fi «o ceapă», «un morcov»” (628. Epureni, jud. Vaslui, p. 358); „De la «roată», pl. e simplu: «patru roate»” (*ibidem*), „la fântână sunt *ghizdele*, deci sg. ar fi «bucată de ghizdea» (*ibidem*); „de la «pantaloni», «izmene», sg. ar fi «o pereche de...»” (*ibidem*), „după pl. *zarzavaturi*, pentru sg. dă *pătrunjel*, *țelină*, *ridiche*; după *vase*, sg. «normal» este «o farfurie»” (657. Borșani, Coțofănești, jud. Bacău, p. 332); „pl. pentru «mănunchi» este «două părți de mănunchi» (650. Liești, jud. Galați, p. 324), „ca singular pentru *lacrimi* dă «picătură»” (637. Frumușița, jud. Galați, p. 312).

Observațiile cu privire la blocajul informatorilor se verifică și în cazul paradigmei unor verbe, defectivă, în opinia informatorilor, pe considerente de logică elementară: inf. din pct. 638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați (p. 313) refuză să ofere „diferite persoane la prez. indicativ al verbului (a) *jânțui*: «nu poate oricine ~!»” (*ibidem*). Neobișnuit cu conjugarea, un alt IP imaginează acțiuni corelative: „(eu?) «deschid», (el?) «închide»” (639. Braniștea, jud. Galați, p. 289) sau „La verb, în loc de o simplă înșirare de forme, asistăm la un soi de «confruntare» de complinire: (eu?) *cânt*, (tu?) *joci*; (tu?) *dai*, (el?) *primește*” (638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați, p. 313).

La polul opus, informatorii „cu viziune lingvistică”, așa cum îi numește autorul, decodează logica structurării chestionarului și anticipă unele întrebări care intră într-o paradigmă: „Nu întâmpin nicio dificultate în ceea ce privește aspectele

morfologice ale anchetei; IP are o minte logică, organizată. În ultima zi, conjugă, pur și simplu, fiecare «timp» verbal (chiar m.m.c.p.), după prima întrebare, de precizare a momentului acțiunii. O reacție tipică pentru un astfel de subiect: întrucât răspunsurile sale (sau cea mai mare parte a acestora) nu mă iau prin surprindere, mă întrebă dacă n-aș putea nota și singur răspunsurile!» (645. Adam, Drăgușeni, jud. Galați, p. 348); „[Informatoarea] are un deosebit simț al limbii [...]. Excelentă în ceea ce privește aspectele morfologice; la verbe, face observația: «și la trecut și la prezent și la viitor!»; la (a) *fugi*, după primul răspuns pentru acest timp, obținut prin sugestie mai mult decât prin întrebare, se interesează: «la viitor?»” 643. Cudalbi, jud. Galați, p. 339); „Subiectul ales pentru ancheta cu QG este deosebit de dotat. [...] Remarcabil pentru aspectele morfologice; nu numai că formulează singur pl. substantivelor și adjectivelor, ci oferă, spontan, și verbele corespunzătoare: de la *logodnă*, *logodesc*” (658. Păunești, jud. Vrancea, p. 319–320).

4.2. Despre „instinctul expresiv”

Relația de contiguitate text – paratext poate fi urmărită și cu privire la componenta „afectivă” a răspunsurilor subiecților: notele de pe marginea hărților incluse în atlas, suplimentele informaționale din textele de tip material necartografiat sau din subsolul volumelor de etno- și sociotexte, la care se adaugă diferite simboluri, care indică intenții și reacții comportamentale (ale anchetatorului sau ale subiectului), toate pot fi substanțial îmbogățite și eficient evaluate cu ajutorul observațiilor puse la dispoziție în *Jurnal*. Constatându-se că „în special AD pentru înregistrarea de texte” reprezintă, pentru subiecții „mai dotați ca sensibilitate de tip «artistic»”, „un teren propice de manifestare”, anchetatorii au urmărit, în comportamentul lingvistic al informatorilor, exprimarea, concomitentă, a denotației și a conotației, amintind în context și existența, în produsele vorbirii populare, a unei dihotomii identificate, printre alții, de Manlio Cortelazzo, între „volontă comunicativa” și „istinto espressivo” (Dumistrăcel *et al.* 1997: 188).

Jurnalul consemnează, de pildă, comentarii diverse exprimate în formule cvasi-paremiologice, precum cele despre avantajele „răritului” în prașila a doua la porumb: „«dăcă-i rar/ «úmpli cáru/ dăcă-i des/ «úmpli fêsu»” (669. Soveja, jud. Vrancea, p. 311), despre anumite tipuri umane: „«ca curca-n lemne» – despre o fată prostuță, stângace; «ca piatra-n baltă» – despre un om prost; «stă ca molia în fundul ghemului» – despre un om tăcut” (615. Muncelu, Glăvănești, jud. Bacău, p. 364) sau despre importanța și valoarea, pentru apicultor, a primului roi: „primul roi valorează cât un car cu boi, al doilea cât o găină grasă, al treilea – nici cât un fulg de găină” (642. Costache Negri, jud. Galați, p. 341).

Răspunsurile informatorilor beneficiază adesea în paginile *Jurnalului* de „etichetări” concise, caracterizând reacții ale subiectului sau sintetizând unele trăsături de caracter ale acestuia:

– *expresivitate*: „pentru «mă îmbăt», dă răspunsurile «m-am făcut praf, ~ pământ»; pentru «cherchelit» – «ai lins coada cepului»”; „pentru nuci, *harbuji*, ouă”, inf. folosește expresia „marfă chioară”, căci „nu știi ce cumperi” (627. Fălciu, jud. Vaslui, p. 360);

– *umor*: „pentru «a pune ochelarii» – «pun în patru» (ca la jug, două perechi de boi), «a îngropa (mortul)» – «îl bagă sub sol!» (ironizând terminologia agricolă actuală) (634. Vârlezi, jud. Galați, p. 320), „despre femeia beată – «bolnavă de oală»” (649. Matca, jud. Galați, p. 323);

– *exprimare colorată*: „pentru «bețiv» – «îi de meserie»; în legătură cu «cherchelit» – «în doi peri, s-o udat la picioare» (poate pentru că încă nu i s-a urcat la cap!); antena de televizor este «borună»: «o urcat boruna pe casă!»” (658. Păunești, jud. Vrancea, p. 320);

– *ironie*: „după «se revarsă zorile» (cam suspectă această formulă!) – «se crăcănează de ziuă!»” (667. Nistorești, jud. Vrancea, p. 336); „«mânzat» (este la fel) ca «flăcăușul», iar bou «ca flăcăul»” (629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337); „*chel* «cum sunt eu», [femeie] *beată* «îi stă bine!»” (640. Piscu, jud. Galați, p. 317);

– *înclinație spre glumă*: „«cu coada ochiului, ca hulpea!»; (femeie) *starpă* «ca vaca» [!]; *chelbos* «pe de-a rândul» (= complet)” (643. Cudalbi, jud. Galați, p. 339).

Tot în sfera aprecierii „stilului” se situează reflecții cu privire la: „(copil) *făcut din flori*: «a mers și s-a jucat prin flori»” (653. Mirceștii Vechi, Vânători, jud. Vrancea, p. 335), „*moare* «zeamă de varză»: dar cine *moare*?” (535. Fârțânești, jud. Galați, p. 325), secvențe în măsură să illustreze performanța expresivă a subiecților.

4.3. Despre variația diatopică

(1) Perspectiva informatorului

Jurnalul suprinde perspectiva informatorilor asupra variabilității diatopice, prin consemnarea unor puncte de vedere, subiective, referitoare la diferențele regionale, mai cu seamă la nivel *intradialectal* (a), dar și *interdialectal* (b).

(a) Formulările își au originea în perspectiva contrastivă asupra vorbirii din diverse zone ale Moldovei, creatoare de:

(a1) proiecții empirice ale variabilității lingvistice teritoriale („Pentru IP, «limba *deviază* [= *variază*] de la sat la sat»; de ex., limba celor din Popeni este «cam țigănească» [fără să poată preciza ceva]” – 629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337);

(a2) constatări cu privire la variația lexicală („la Zorleni, pentru «floarea-soarelui» se zice *sorică*; la Odaia Bursucani se zice *húța*, *húța!* pentru «cea!» și *hu@his!* pentru «hăis!»” – 629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337; „*tăt*, nu *tot*, se zice «pe la Iași»” – 663. Pralea, Căiuți, jud. Bacău, p. 360) sau fonetică („Cei din Glăvănești vorbesc cu «*ê*» pentru *k/e*, *mocănește*” – 615. Muncelu,

Glăvănești, jud. Bacău, p. 363); „Subiectul [...] semnaleză în vorbirea moldovenilor de la șes sunetul *ș*” (670. Hârja, Oituz, jud. Bacău, p. 321); „*zeci*, nu *zăși*, *șapte*, nu *șăpti*, pe care [IP] le crede specifice moldovenilor de pe la Mărășești, Bacău” (651. Câmpineanca (Florești), jud. Vrancea, p. 322).

(b) contactul, direct, dar de cele mai multe ori mediat, cu unități diatopice care nu se află în continuitate cu propriul idiom conduce informatorii la:

(b1) încercări de tipologizare: „... [informatorul] este foarte atent la problema folosirii diferitelor registre ale limbii: fiicei sale, care învață la un liceu din Bistrița-Năsăud, i-a pus în vedere să nu vie cu «vorba schimbată» din Transilvania!” (667. Nistorești, jud. Vrancea, p. 336);

(b2) precizarea ariei de răspândire (și a isoglozelor corespunzătoare) a anumitor fapte de limbă, de natură lexicală: „în Teleorman, pentru «clacă» se zice «șezătoare» sau «blană»; «crumpli» pentru «cartofi» se spune în Transilvania; «pilotă» a văzut în Ungaria; «chimir» la mocani și la «găzari»” (636. Cuca, jud. Galați, p. 344); „... în Transilvania s-ar zice *fecôr* pentru ‘mire’, ‘ginere’” (634. Vârlezi, jud. Galați, p. 320); „...*bulz* se folosește «în Ardeal, [spunea] tata!»” (641. Pechea, jud. Galați, p. 333); „...*muiere* se zice în Oltenia” (629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337); „«Cuvinte și lucruri» în viziunea IS pentru Agricultură, Viticultură: «prepeleac» a văzut în Bucovina, «îmblăciu» în zona Botoșanilor, iar «codârlă» în Argeș” (639. Braniștea, jud. Galați, p. 342); „... pentru «din buruiene» (‘bastard’), în Basarabia se zice *baistruc*; tot aici, pentru «furcă» se zice «iabá», iar pentru «pepene» – «harbuz»” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352); „[IP] Respinge termenul *puț*: «puțu-i oltenesc!»” (627. Fălciu, jud. Vaslui, p. 305); „o ardeleană (din sat) îi spune *magari* la snopul... [de deasupra clăii de fân] (*râde*); noi râdem de ea” (660. Bolotești, jud. Vrancea, p. 219); „un oltean ar tăia un *mânz* când îi ceri să taie un *cârlan*” (670. Hârja, jud. Vrancea, p. 274); „*cină* și *cinăm* se spune «în Banat»” (646. Belcești, Ivești, jud. Vaslui, p. 318); „*șógur* se spune pentru ‘cumnat’ la Brașov” (646. Belcești, Ivești, jud. Vaslui, p. 318).

(2) Perspectiva anchetatorului

La polul opus, anchetatorul, dotat cu instrumentele investigației științifice și cu un acut spirit de observație, consemnează, într-un raport de complementaritate cu informația furnizată în notele *Atlasului* (hărți, MN, texte) sau în volumul de *Date* și în mod cert cu beneficii evidente în ce privește interpretarea răspunsurilor de bază din atlasul lingvistic:

(a) delimitări, după criteriile fonetice, morfosintactice și lexicale, operate în peisajul lingvistic complex al sudului Moldovei. Anchetatorul disociază fonetismul muntenesc de influența literară: „Vorbirea «muntenească» e foarte aproape de limba literară la acest subiect [...]. Dar [informatorul] nu evită fonetismele dialectale de tip sudic: *g'enunk'e*, *dă*, *pă*; sonorizările sunt «în floare»: *padlagină*, *corazlă*, *chijleac*, *plojniță*, [...] *zmântână*; foarte clar un *ș* «muiat» pe care îl transcriu *șⁱ*: *albușⁱ*, *gălbănușⁱ*” (670. Hârja, Oituz, jud. Bacău, p. 274). „În sat se

vorbește un grai de tip «muntenesc», fapt semnalat de către Sever Pop din 1934 [...]. Caracteristici: *ê/ĝ*; *e* și *i* după *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*; diftongul *ɛa*; finalele *ă* și *e* [...]; prepozițiile *dă*, *pă*; pron. și adj, demonstrative *ăla*, *aia*, *ăia*, *alea*; lexic caracteristic” (670. Hârja, Oituz, jud. Bacău, p. 321); „Graiul local este unul de tip muntenească, păstrat cu destul de slabe imixtiuni «moldovenești» (de fapt, unele forme reprezintă fonetisme «regionale» sau «populare». Câteva trăsături: *s*, *z*, *ț*, *ș* «muiati» (în *frasin*, *secară*, *urzesc*, *să grebleze*, *țes*, finala *șⁱ* în *țapușⁱ*, ca și *țⁱ*, *zⁱ*, în *cuțⁱ*, *livezⁱ*, *solzⁱ*; vezi, apoi, diftongul *ɛa*, în *coseam*, *seacă*, *mințeam*” (657. Borșani, Coțofănești, jud. Bacău, p. 331);

(b) interferențe dintre graiurile moldovenești indigene și idiomurile enclavizate de tip muntenească, care coexistă în aria sud-moldovenească: „La diverși vorbitori (și în proporții diferite) se observă efectele interferențelor cu graiul de tip moldovenească din zona Mărășești, unde locuitorii au pământ [...]; astfel, apar oscilații în ceea ce privește pronunțarea africatelor *ê/ĝ* și «palatalizarea» labialelor” (669. Soveja, jud. Vrancea, p. 311), „Graiul local este unul de tip muntenească, păstrat cu destul de slabe imixtiuni «moldovenești» (de fapt, unele forme reprezintă fonetisme «regionale» sau «populare»)” (657. Borșani, Coțofănești, jud. Bacău, p. 331); „Pentru texte, am găsit, până la urmă, subiecți buni, păstrători ai graiului de tip muntenească al enclavei, deși se pot observa și «contaminații» datorate graiurilor moldovenești (cel mai frecvent, vocale finale închise). Impresionează, însă, pronunția netă, «energică», atât de deosebită de a graiurilor dominante ale zonei” (664. Cașin, jud. Bacău, p. 315);

(c) fapte de limbă specifice zonei: „fonetisme regionale (de exemplu, *u* «final») apar la mai mulți subiecți” (634. Vârlezi, jud. Galați, p. 272); „aici înregistrez sensuri aparte ale apelativului, *munte* însemnând, de exemplu, ‘pășune’ și ‘pădure’ ca proprietăți ale vechilor obști” (668. Nereju, jud. Vrancea, p. 280); „cel mai bine sunt reprezentate în vorbire *-u* (final) și *df* (dintre fonetismele specifice zonei)” (644. Corod, jud. Galați, p. 294).

4.4. Despre variația diacronică

Ancheta dialectală preconizează și înregistrează observații diverse asupra variației diacronice, consemnând, în manieră de regulă opozitivă, forme recente și forme vechi, calificate ca atare fie de către anchetator, ca observator profesionist al realității lingvistice, fie de către informatorii înșiși, stimulați la un efort epistemologic de tipul special de contract de comunicare pe care îl presupune ancheta. Simbolurilor [B] (explicitat prin „așa zic bătrânii”) și [T] („așa zic tinerii”), respectiv [R] („formă recentă”) și [V] („formă veche”), mai rare în *Jurnal* („... de la colectivul *vesélă*, [B] *blide*, sg. este... *farfurie*!” – 626. Vetrișoiaia, jud. Vaslui, p. 369; „IS confirmă că [B] ziceau *puț*” – 655. Ionășeni, Nicorești, jud. Galați, p. 293; „Din proprie inițiativă, compară registre ale vorbirii: [V] *mă-mbúng*’; [V] *maiá*, [R] *drójdii*, [R] *fúlgeră*, [V] *scápără*” – 637. Frumușița, jud. Galați, p. 312), le corespund formule perifrastice, care plasează faptele de

limbă în diacronie: „[subiectul] vorbește «pe vechi», nu fără tentația modernizării, când, după cum i se pare chiar lui, «își dă în petic»” (641. Pechea, jud. Galați, p. 333); „... *scuip* se spune «pe limbă mai tânără»” (629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337); „... «saltea, mindir, păier» – zic bătrânii” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352); „insistă asupra formelor vechi *hórbă* și *horg’esc*” (638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați, p. 313). Reperul este vorbirea generației anterioare, specificul procesului constând în circumscrierea sa curentă în sfera familiarului, în speță raportarea la vorbirea părinților subiectului (de altfel, despre IP din pct. 633. Oancea, jud. Galați, se consemnează chiar, într-o paranteză, că, „sub notația [B], pentru diferite răspunsuri, reproduce vorbirea mamei sale”, p. 352): „«Polonicului» cu care se bea apă la stână, părinții lui îi spuneau *găvan*; acum i se zice «lingură»” (667. Nistorești, jud. Vrancea, p. 337); „... tatăl său spunea *carman’uálă* pentru «joagăr»” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352). Alteori, inactualitatea unui fapt de limbă este sugerată doar de timpul verbului predicat (care apare la imperfect: *se zicea*, *se scria* etc.): „... «putineiului», vasul «de-o vacă», în care se alege untul, la stână i se zicea *ștean*” (667. Nistorești, jud. Vrancea, p. 337); „... *grif* ‘condeiul cu care se scria pe tăblița de ardezie’” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351).

Jurnalul face cunoscute, în fine, mecanismele subtile ale catalogării unui termen drept vechi, procesul de așezare pe axa cronologică putând fi, izolat, irelevant și apărând doar ca reacție psihologică, cu intenție eufemizantă, perfect explicabilă (și decodabilă) pentru anchetatorul informat în legătură cu povestea de viață a subiectului: despre IP din pct. 615. Muncelu, Glăvănești, jud. Bacău, care avea un copil conceput în afara căsătoriei, aflăm că, „după ce (la î. 519 [chiar î. despre *copil ilegítim*, n.n.]), a răspuns «copilu... făcut în văduvie», am revenit, obținând «buruienar», caracterizat drept «vechi». Primul răspuns pare să fie eufemismul pe care-l utilizează cu referire la ea” (p. 365).

4.5. Despre variația diafazică și despre variația diastratică

Deși, în esență, dialectologul urmărește variația diatopică și diacronică, în cursul anchetei erup uneori și fapte diafazice, eventual de factură diastratică. Setul de trăsături diafazice și diastractice, semnalate în atlas și în paratextul acestuia în mod sintetic, prin semne și simboluri⁴, sau în manieră analitică, prin descrieri condensate ale multiplelor manifestări ale comunicării, aduc informații prețioase, pe de o parte, cu privire la reacțiile subiectului, relevante sub aspectul variației de

⁴ Iată o listă a acestor semne și simboluri: [!] („întrebarea l-a făcut pe informator să rădă”), [F] („așa zic femeile”), [ε] („informatorul a ezitat”), [κ] (răspuns „corectat”), ultimele situații privind, în principiu, „disponibilitatea vocabularului (sau oscilații în ceea ce privește pronunția)”, dar putând fi interpretate „și sub aspectul unei variații de registru al vorbirii, neprecizată, dar, adesea, detectabilă” (vezi, în Dumistrăcel *et al.* 2012: 56, o discuție de ultimă oră asupra avantajelor digitalizării atlaselor lingvistice, între altele, cu privire la evidențierea trăsăturilor cu valoare de variație diastratică sau diafazică).

stil/registru, iar, pe de altă parte, în mod explicit, referitoare la constatările acestuia care induc disocieri între sociolecte (caracteristice diferitelor grupuri sociale).

Delimitările de tip diafasic sunt operate în funcție de trăsături (de regulă lexicale, dar și fonetice) care, deși necuantificabile, au o relevanță specială prin surprinderea perspectivei empirice a subiecților asupra variabilității lingvistice: astfel, „limba lată”/„lat”, „urât”, funcționează în contrast cu „elegant”, „vorbă frumoasă”, „(mai) ajustat”, „subțire”, „(pe limbaj mai) delicat”: „... *fă!* (pentru vocativ) «nu este o vorbă frumoasă!»” (641. Pechea, jud. Galați, p. 334); „se spune «muier» pentru «femeie», dar nu este elegant” (641. Pechea, jud. Galați, p. 333); „Când, în prima seară [...], stăm de vorbă cu familia Topliceanu asupra scopului anchetelor și exemplific pronunțiile *ki!* pentru *pi* și *y* pentru *vi*, gazdele contestă asemenea «țărăni» pe la ei. Fără să se mai supravegheze, soțul mă îndeamnă apoi la un pahar de *yin!* Râdem (era și directorul școlii de față), iar gazda se rușinează; mai târziu, pronunță «am *klicat!*». Soția, care vorbește afectat, prețios, «se dezumflă» și-l admonestează” (655. Ionășești, Nicorești, jud. Galați, p. 345); „Pentru el [pentru informator, n.n.], «mai *ajustat*» înseamnă «literar»: *mez* (este) «mai ajustat», [k] *hez*, [...] *zâhâr* «mai ajustat», [k] *zahâr*” (638. Odaia Manolache, Vânători, jud. Galați, p. 313); „... *fometez* ‘vomit’ este «pe limbaj mai delicat»” (629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337); „Mielul îl *beleșt!*”, dar «vine urât!»” (655. Ionășești, Nicorești, jud. Galați, p. 347); „... față de «neamuri», «rude» este «delicat»” (616. Băcani, jud. Vaslui, p. 367).

Organizarea diastratică a vorbirii este ilustrată prin covariația acesteia paralel cu o serie de factori sociali, semnalată prin etichete tipice precum „popular” sau „(mai) pe boierește”, eventual prin catalogarea drept „înapoiati” a membrilor grupurilor de vorbitori mai conservatori: „față de «intestine», *mațe* este «popular»” (641. Pechea, jud. Galați, p. 333); „... *vin* pentru *yin* este «mai pe boierește»” (636. Cuca, jud. Galați, p. 343); „Cei «înapoiet» pronunță *puntru* «pentru» sau *fumei* «femei»” (615. Muncelu, Glăvănești, jud. Bacău, p. 363). Sursa faptului de limbă sau, la rigoare, canalul de pătrundere în idiolect („/auzit/ la radio”, „/învățat/ la/din școală”, „în carte”), precum și contextul comunicării (*acasă, la spital, la dispensar*) se constituie, metonimic, în tot atâtea etichete, relevante, pentru identificarea sociolectului: „*mână*, «din școală *antibraț*»”, „de *fragă* a auzit la «aparat» (de radio)” (635. Fârțânești, jud. Galați, p. 325); „*agricultor* este «învățat la școală»” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352); „*muier* se zice; «nu des, dar așa scrie și în carte»” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352); „IS de la *Meserii* este disprețuitor la adresa uneltelor vechi și vrea să-și demonstreze informația «din carte»; deci, ceea ce notez este terminologia «literară» (cu pronunția corespunzătoare)” (651. Câmpineanca (Florești), jud. Vrancea, p. 322); „*Ovăz* e «în cartea de agricultură», eu zic *ovăsc*” (649. Matca, jud. Galați, p. 323); „La dispensar spui *ženúnk*, acasă *zenúnk*” (630. Berești-Sat, Berești, jud. Galați, p. 315); „Identifică registre sociolingvistice: „față de *Ñerbințali* și *ársiți*, «temperatură» este «pe medicină»” (629. Frunțișeni, Grivița, jud. Vaslui, p. 337).

Alteori, diferențele diatopice pot fi convertite în trăsături cu relevanță diastratică: „*păcurar* este termen auzit «la aparat; [înseamnă] cioban, în Transilvania»” (633. Oancea, jud. Galați, p. 351–352). Pe de altă parte, conservatorismul, ca trăsătură comună „limbii femeilor” și „vorbirii populare” (registru familial), se constituie în fundamentul unei identificări a celor două variante socioculturale ale vorbirii: astfel, pentru informatorul „de la *Meserii*, vorbirea populară este «limba femeilor» (ceea ce observase cândva și D. Cantemir!)” (631. Cârja, Murgeni, jud. Vaslui, p. 356).

Clasele curente de variație surprinse de vorbitori implică conștientizarea propriului inventar de registre ale vorbirii, coroborată cu adoptarea conștientă, conform protocolului anchetei, a subcodului „jos”, corespunzător sistemului graiului local: „Inf. este conștient că folosește registrul regional (care este, de altfel, cel uzual), dar desfide pe cel care n-ar înțelege că astfel ne oferă ceea ce urmărim noi!” (660. Bolotești, jud. Vrancea, p. 349); „Deși stăpânește elementele esențiale ale registrului fonetic literar, nu se lasă «influențat» și transpune cu ușurință în registrul local, fiind un colaborator inteligent” (658. Păunești, jud. Vrancea, p. 319); „Colaboratoarea noastră [...] vorbește graiul local fără ezitări, deși problema registrului literar nu-i este «străină»; întrucât ea pronunță labialele palatalizate, vecinii au observat că nu și-a «schimbat» vorba, este tot cu «limba lată» (probabil că adjectivul a fost selectat prin contrast cu ceea ce se numește „subțire”, a se «subția», cu referire la rafinament, civilizație)” (657. Borșani, Coțofănești, jud. Bacău, p. 331); „Ar putea vorbi fără greș «literar», dar este prea inteligent pentru așa ceva, dat fiind că înțelege perfect ce urmăresc. Pronunță aproape invariabil *y*, *Ńk* (<*pi*), *g* (<*bi*); subliniază frecvent pronunția *š* (foarte rar apare și *č*)” (668. Nereju, jud. Vrancea, p. 329).

De multe ori însă, anchetatorul notează alunecarea, neconștientizată, a informatorului de la un registru la altul, paralel cu accesul, uneori limitat, la subcodul „înalt”, literar: „IP ne oferă fonetismul graiului local fără a se controla (măcar aparent!). Fonetismele literare apar cel mai des în două situații: a) când în încăperea unde lucrăm se află «oficialități» (să mai vadă ce facem noi pe aici!); în asemenea situații am înregistrat chiar *-ă* (la feminine); b) când, fiind obosit, trebuie să dea forme verbale” (647. Priponești, jud. Galați, p. 354); „Pronunțiile literare sunt emfaticе și hipercorecte, căci subiectul stăpânește numai aproximativ registrul vorbirii literare” (661. Mera, jud. Vrancea, p. 319); „În ceea ce privește aspectele fonetice: nu are un «sistem de corespondențe» cu registrul literar, dar evită cumva instinctiv palatalizarea labialelor și labiodentalelor, iar *č/g* par destul de rar” (659. Străoane, jud. Vrancea, p. 311); „Frecvente oscilații între fonetismele dialectale și cele literare («palatalizarea») recunoscute ca atare, dar și în legătură cu unele necontrolate în mod vizibil” (637. Frumușița, jud. Galați, p. 312); „Fonetisme literare emfaticе și hipercorecte (veșnicul *mituri* pentru *nituri*, prin falsă analiză)” (642. Costache Negri, jud. Galați, p. 340).

Delimitarea imprecisă între cele două registre conduce la intervenții cu valoare normativă, în care subiecții operează corectări regresive, actualizând perechi fonetice cu funcționare sinonimică interregistru: „... *žumătati*, nu *jumătati*, *rejtâtă*, nu *rețetă*” (643. Cudalbi, jud. Galați, p. 339); „Corectează «scăpări» de pronunție destul de «subtile»: *mércuri* în *hîércuri*, *nisip* în *năsîp* etc.” (655. Ionășești, Nicorești, jud. Galați, p. 346).

4.6. Despre manifestările forței ilocuționare

Cum discursul în general nu e constituit, în viziunea lingvisticii integrale, „din fraze, ci din unități de sens care se combină unele cu altele și care dau mereu un sens unitar superior” (Coșeriu, apud Stancu 68), și tipul de discurs paratextual poate fi abordat din perspectiva „unităților de sens”, adică a actelor de vobire, mai exact a actelor ilocuționare.

De exemplu, reacția față de anchetă a subiecților se materializează, cel mai frecvent, în acte expresive (în clasificarea lui J. Searle), atitudinile variind între aprecierea față de propria prestație: „Vi le-am dat frumoase!” (646. Belcești, Ivești, jud. Vaslui, p. 318) sau față de cea a anchetatorului: „nu trăiți degeaba!” (666. Negrileşti, Bârsești, jud. Vrancea), „ești ușor la *kez/d* (= îndemânic)”, caracterizări ale chestionarului și ale autorilor acestuia: „cărțica-i legată de toată viața!” (630. Brești-Sat, jud. Galați, p. 315); „ăsta [autorul] a fost cioban, nu profesor!” (631. Cârja, Murgeni, jud. Vaslui, p. 356) și evaluarea efectelor produse de anchetă asupra propriei persoane, de la „n-ai farmat tot creieru” (632. Suceveni (Oarba), jud. Galați, p. 356) și „mai bine la lopată!” (647. Priponești, jud. Galați, p. 354), la „i-un roman pentru mine, rămâne o amintire pentru mine!” (665. Rotileștii Mari, Câmpuri, jud. Vrancea, p. 353).

În plus față de atlas, jurnalul permite observarea efectelor perlocuționare care, după cum se știe, „nu au indicatori expliți în structura enunțurilor, ci sunt legate de mecanisme exterioare planului verbal” (DȘL, s.v. *perlocuționar*, p. 384); în pasajul de mai jos pot fi observate consecințele perlocuționare atât asupra poziției subiecților, cât și asupra atitudinii empatice a anchetatorului:

„Pentru IS *Morărit*: soțul rezervat, soția chiar ostilă, atitudine care l-a jenat pe soț, astfel că putem lucra; după o jumătate de oră, chiar soția participă activ la anchetă! La sfârșit mi-au dat pâine de casă cu slănină și vin. Au avut moară cu motor, făcută cu un «gălățean», în 1942, care le-a fost naționalizată (iar eu vin, din partea *stăpânirii*, să aflu cum lucrau la moară!)” (639. Braniștea, jud. Galați, p. 342).

Tot la Braniștea (jud. Galați), informatoarea de la *Apicultură*, de această dată, „m-a legitimat (!), era de-a dreptul arțăgoasă, bombănea tot timpul. Am «înmuiaț-o», cu câteva vorbe «alese», de «obraz subțire»”. Strategia utilizată în acest caz de către anchetator pentru performarea solicitărilor constă în exprimarea indirectă a forței ilocuționare: „ca să obțin fonetismul și lexicul «local», a trebuit să insist mereu: «cum zicea tatăl matale?» (deși însăși «colaboratoarea» mea are 72 de ani!” (639. Braniștea, jud. Galați, p. 342)

5. Concluzii

Conform precizărilor autorului (*Jurnal*: 257), jurnalul de anchetă a trecut, de-a lungul elaborării sale, prin mai multe faze: de la adunarea, în ordine cronologică, a însemnărilor inițiale din vizitele succesive în localitățile anchetate, la adăugarea unor însemnări ulterioare, de diverse tipuri (rememorări, scrisori), la o prima redactare (1993–1994), până la publicarea, în 1997, în paginile volumului *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*. Editat astfel, jurnalul, poate fi receptat, în mod evident, și ca un text autonom (extrem de interesant și prin prisma talentului literar cu care este scris!), dar relaționarea sa, în calitate de paratext, cu *NALR–Moldova și Bucovina*, pe care îl „prelungeste” și îl „acompaniază”, le oferă, mai cu seamă lingviștilor, o perspectivă totalizantă și integratoare asupra anchetei dialectale. Dacă paratextul reprezintă „locul privilegiat al unei strategii, al unei acțiuni asupra publicului în slujba unei receptări mai bune a textului și a unei lecturi mai pertinente” (Genette 1987: 8), atunci jurnalul de anchetă se înscrie întru totul în limitele acestei caracterizări. În același timp, jurnalul oferă o imagine exemplară prin demnitatea itinerariului profesional, dar și existențial al autorului său: un om de știință liber, pentru care vorbitorul rămâne instanța ultimă și pentru care, conform principiului formulat de Leibniz, „știința, cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică”.

BIBLIOGRAFIE

a. Surse

Jurnal = Stelian Dumistrăcel, *Jurnal de anchetă*, în Dumistrăcel *et al.* 1997: 257–370.

b. Literatură secundară

Cvasnii Cătănescu 2010 = Maria Cvasnii Cătănescu, *Paratextualitate medievală. Dedicajia în textele românești în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*, în volumul *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, editori: Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, Editura Universității din București, p. 45–52.

DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.

Dumistrăcel 2007 = Stelian Dumistrăcel, *Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane*, interviu cu..., realizat de Cristinel Munteanu, în „Limba Română” (Chișinău), anul XVII, nr. 7–9.

Dumistrăcel *et al.* 1997 = Stelian Dumistrăcel, în colaborare cu Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române.

Dumistrăcel *et al.* 2012 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminița Botoșineanu, *The digitalization of both oral and written corpora and the analysis of discursal spaces and registers*, în volumul *Towards Multilingual Europe 2020: A Romanian*

Perspective (Actele Conferinței „Diaspora în Cercetarea Științifică și Învățământul Superior din România”, workshopul exploratoriu *Tehnologii lingvistice în cercetarea românească din țară și diaspora*, București, 25–28 septembrie 2012), editori: Dan Tufiș, Vasile Rus, Corina Forăscu, București, Editura Academiei Române, p. 53–78.

Genette 1982 = Gérard Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Editions du Seuil.

Genette 1987 = Gérard Genette, *Seuils*, Paris, Editions du Seuil.

Mollaret 1993 = Marie-Anne Mollaret, *Texte, paratexte et contrats de lecture dans Il quinto stato de Ferdinando Camon*, în „Chroniques italiennes”, no. 33/34, p. 159–167.

Stancu 2006 = Valeriu P. Stancu, *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

TRIBUTE TO STELIAN DUMISTRĂCEL: THE DIARY OF THE DIALECTAL INVESTIGATION AS A PARATEXT

If most of the works dedicated to the paratext refer to the literary paratext, this article attempts to apply the categories enumerated by G. Genette to an investigation log. The diary as a paratext – more precisely, in Genette’s terminology, as an epitext – of a linguistic atlas (namely, NALR–*Moldova și Bucovina*) helps us understand the communication process and the interaction model during a dialectal research. The analysis considers the “linguistic vision” of the informants and their “expressive instinct”, the diatopic, diachronic, diaphasic and diastratic variation and the manifestations of the illocutionary force.

Keywords: *dialectal investigation, variation, linguistic atlas, investigation log, paratext, epitext.*